

SOCIOLOGICKÝ OBRAT

Matej Martinkovič

Matej Martinkovič v súčasnosti pôsobí ako interný doktorand na Katedre translatológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v študijnom programe translatológia. V rámci pedagogickej praxe vyučuje predmety zamerané na anglickú a americkú literatúru a na umelecký preklad. V dizertačnej práci sa zameriava na výskum redakčnej praxe ako právoplatnej súčasti transferového procesu zo sociologického hľadiska.

ÚVOD

V translatológii sa pomerne často skloňuje sociologický obrat, pravidelne sa však berie ako samozrejmosť. Náš príspevok sa pokúsi objasniť otázku, čo sociologický obrat vlastne je. Domnievame sa, že nie je možné zodpovedať túto otázku bez toho, aby sme sa najprv pozreli na koncept obratu vo všeobecnosti, pričom autom jednej z najrozšírenejších koncepcií je filozof a fyzik Thomas Kuhn (1970). Na druhej strane alternatívnu koncepciu obratov viacej orientovanú na humanitné vedy prináša Doris Bachmann-Medicková (2009).

Nemôžeme však opomenúť ani koncepty a pojmy v jadre sociologického obratu – habitus, kapitál, pole a norma – ani niektoré smery v translatologickom výskume, či už A. Chestermanove (2009) *TranslaTOR Studies* alebo M. Wolfovej (2014) „aktivistický obrat“, ktoré sú azda výsledkom práve sociologického obratu.

1 ZMENY, REVOLÚCIE A OBRATY

Skôr než sa začneme venovať sociologickému alebo akémukoľvek inému obratu, či už v translatológii alebo inom vednom odbore, musíme si vyjasniť, čo predstavuje obrat – čo mu predchádza, čím sa vyznačuje atď.

Jeden z prvých teoretikov, ktorý vymedzil obrat vo vednom odbore, resp. paradigmatickú zmenu („*paradigm shift*“) alebo vedeckú revolúciu („*scientific*

revolution“), bol Thomas Kuhn. T. Kuhn (1970) vníma vedeckú revolúciu ako fundamentálnu zmenu základných konceptov a experimentálnych postupov vo vednom odbore. Samotný proces revolúcie rozdeľuje na štyri štádiá (ibid.):

- obyčajná veda – obyčajná veda predstavuje štádium predchádzajúce revolúcii, status quo, platnú paradigmu, teda spôsob nazeranie na odbor, súbor prístupov a výskumných postupov;
- výnimočný výskum – výskumníci v rámci obvyčajnej vedy postupne začnú narádzať na anomálie, fenomény, ktoré nie je možné vysvetliť pomocou platnej paradigmy. V snahe vysvetliť tieto fenomény začnú produkovať nové postupy, teórie, myšlienkové experimenty atď.;
- prijatie novej paradigmy – výnimočný výskum nakoniec vedie k sformovaniu novej paradigmy. Stúpenci oboch paradigiem následne diskutujú o jej adekvátnosti na riešenie nie len súčasných, ale aj budúcich otázok výskumu. Zmeny v rámci novej paradigmy môžu byť markantné, no jej príchod nesignalizuje okamžitý odchod starej paradigmy. Na margo tejto skutočnosti a „triumfu“ novej paradigmy píše Max Planck (2014): *„Nová vedecká pravda nevíťazí tak, že presvedčí svojich oponentov a ukáže im pravé svetlo, ale tak, že jej oponenti nakoniec zomrú a vyrastie nová generácia, ktorá ju pozná“*;
- situácia vzniknutá po vedeckej revolúcii – predstavuje posledné štádium revolúcie, v rámci ktorého sa nová paradigma ustáli ako dominantná.

T. Kuhn (1970, s. 206) ďalej uvádza: *„Novšie vedecké teórie [resp. paradigmy] sú lepšie než skoršie...“* Toto tvrdenie, ako ukážeme neskôr, nie je celkom kompatibilné so spoločenskými vedami, čo si uvedomuje aj samotný T. Kuhn (1972, s. 6), keď píše, že spoločenské vedy sú charakterizované *„tradíciou tvrdení a protitvrdení a rozpravami o základoch“*, čím vymedzuje svoj model ako platný iba pre prírodné vedy.

Problematikou paradigmatických zmien a obrátov sa zaoberá aj Doris Bachmann-Medicková (2006) v práci *Cultural Turns: Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*. Odmietá Kuhnovu koncepciu, nakoľko *„vášnivá diskusia o vedeckých ‚revolúciách‘“* (ibid., s. 18, In: Wolfová, 2014, s. 8) sa netýkajú odborov zaoberajúcich sa kultúrou. Trvá na rozlišovaní „paradigiem“ a „obráto“, pričom podľa Wolfovej vychádza z autorov Georgea Marcusa a Michaela Fischera. Oni obraty považujú za *„pomerné prchavé a prechodné medziobdobia ustálenejších štýlov výskumu ovplyvnených paradigmatou“* (Fischer, 1986, In: Wolfová, 2012, s. 9).

D. Bachman-Medicková (2009, s. 4) upresňuje:

„v disciplínach, ktoré sa zaoberajú kultúrou, teória nepostupuje prostredníctvom obrovských rozkolov ‚paradigiem‘. Teoretická pozornosť sa mení menej komplexne v krehkej slučke spätnej väzby problémov a procesov teoretickej konštelácie.“

D. Bachman-Medicková podľa M. Wolfovej (2014) rozlišuje tri štádia obratu vo vednom odbore. Prvým krokom je rozšírenie predmetu výskumného záujmu alebo tematického poľa. Druhý krok je tvorba metafor, napr. „kultúra ako preklad“, ktoré poskytujú nový náhľad. Posledné štádium predstavuje zdokonaľovanie metodológie, ktoré vzbudzuje koncepčné pokroky a interdisciplinárne využitie.

M. Wolfová (2014) na základe uvedeného vyvodzuje, že translatológia je ako vedná disciplína neobvykle náchylná na obraty, nakoľko jej predmet výskumu sa prirodzene nachádza v kontaktnej zóne medzi rôznymi kultúrami zapojenými do translačného procesu, t. j. nachádza sa v priestore interkultúry, a je teda ustavične vystavovaná rôznym kontextom a komunikačným situáciám. M. Wolfová (ibid.) ďalej tvrdí, že táto náchylnosť spočíva v jadre, štruktúre disciplíny ako takej, keďže rôzne spôsoby komunikácie ako predmety výskumu nabádajú k interdisciplinarite.

2 SOCIOLOGICKÝ OBRAT

Translatológia počas svojej relatívne krátkej existencie prešla nejednou väčšou či menšou zmenou, resp. obratom. Z pomedzi najvýznamnejších z nich ešte z 20. storočia môžeme spomenúť napr. pragmatický obrat z času, kedy sa translatológia stále považovala za súčasť lingvistiky, alebo kultúrny obrat, ktorý M. Wolfová (2014) považuje za azda najrozhodujúcejší. Vývoj pokračuje aj v novom storočí, ktoré prinieslo aj nové prístupy a záujmy a viacej výskumu sa začalo zaoberať samotným prekladateľom (Chesterman, 2009) a preklad sa začal vnímať ako spoločenský akt (Wolfová, 2014).

2.1 Základné koncepty a pojmy

V tejto časti uvedieme a stručne predstavíme niekoľko konceptov významných pre sociológiu prekladu.

2.1.1 P. Bourdieu

Podľa K. Kaindla (1999, s. 141) sa Pierre Bourdieu vo svojich výskumoch zaoberá „analýzou a dešifráciou sociálnej moci, hmotnými a nehmotnými sociálnymi rozdielmi a spoločenskou štruktúrou ako takou.“ Hlavnú úlohu v jeho koncepcii hrajú pole, kapitál a habitus.

Pole P. Bourdieu vníma ako sociálny alebo socio-kognitívny koncept, resp. priestor, v ktorom platia určité pravidlá. Polia môžu byť rôznorodé, napr. politické, literárne, vedecké, náboženské atď. (porov. Prunč, 2007), pričom „*znakom poľa je fakt, že nevykazuje homogenitu, ale skôr fundamentálne rozdiely*“ (Wolfová, 2010, s. 24). Každé pole teda pozostáva z viacerých menších polí podobne ako systémy v teórii polysystémov. V každom poli pôsobia rôzni aktéri – jednotlivci aj inštitúcie – vybavení istou disponibilnou mocou (kapitálom) a správaním (habitom). Boj jednotlivých aktérov o moc v poli je pre P. Bourdieua základom sociálnej dynamiky (porov. Prunč, 2007).

Kapitál je podľa P. Bourdieua (1997, s. 49) „*akumulovaná práca buď v materiálnej, alebo vo vznútornej, inkorporovanej forme*.“ Inkorporovaný kapitál môžeme považovať za získané skúsenosti a vedomosti, ktoré aktér využíva pri výkone činnosti. P. Bourdieu bližšie rozlišuje ekonomický, kultúrny, sociálny a symbolický kapitál (2010, s. 2018):

„ekonomický kapitál je bezprostredne konvertovateľný do financií a hodí sa predovšetkým na inštitucionalizáciu vo forme vlastníckych práv; kultúrny kapitál je tiež za istých predpokladov konvertovateľný na financie a je vhodný predovšetkým na inštitucionalizáciu vo forme získavania akademických titulov; sociálny kapitál, kapitál sociálnych väzieb alebo, spoločenských stykov je za určitých podmienok rovnako konvertovateľný na financie a hodí sa predovšetkým na inštitucionalizáciu vo forme získavania šľachtických titulov.“

Vidíme tu dôraz na to, aby sa jednotlivé druhy kapitálu dali skonvertovať na ekonomický kapitál, t. j. aby sa dali využiť na finančný zisk.

Pojem **habitus** jestvuje už dlho. Podľa M. Wolfovej (2014) ho používali napr. Aristoteles, Tomáš Akvinský, či nedávnejšie N. Elias a pod. My sa však zameriame na koncepciu P. Bourdieua (1977, s. 72, In: Jurt, 2010, s. 10):

„Konštitutívne štruktúry typické pre špecifický druh sociálneho prostredia (napr. materiálne existenčné podmienky charakterizujúce istú spoločenskú triedu), ktoré sú empiricky uchopiteľné vo forme pravidelností spojených s istým sociálne štruktúrovaným prostredím, vytvárajú formy habitu, t. j. systémy trvalých, transponibilných dispozícií, štruktúrovaných štruktúr, ktoré sú schopné pôsobiť ako štruktúrujúce štruktúry, inak povedané, ako generatívne a organizačné princípy praktických činností a mentálnych reprezentácií, ktoré môžu byť objektívne, regulované a peridicitné bez toho, aby boli výsledkom reflektovaného dodržiavania pravidiel.“

Habitus môžeme interpretovať ako individuálne správanie jednotlivca, resp. aktéra v rámci daného sociálneho prostredia, resp. poľa, pričom aktér sa správa adekvátne svojmu sociálnemu statusu. Alebo všeobecnejšie ako „*spoločný systém pravidiel a hodnôt, ktorými sa dané spoločenstvo riadi bez toho, aby vedelo, že sa*

nimi riadi, a na základe tejto skúsenosti prijíma či odmieta inakosť a interpretuje realitu“ (Djovčoš 2017, s. 22).

P. Bourdieu (1977) habitus nevníma ako statický konštrukt, ale niečo, čo sa vyvíja – koncepty, ktoré sa sformujú na periférii, sa postupne presúvajú do jadra, stávajú sa samozrejmosťou. Ak je teda habitus dynamický, prirodzene musí jestvovať akési jadro, status quo, resp. súbor noriem, ktoré prijíma celé spoločenstvo. P. Bourdieu toto jadro nazýva doxa. Na doxu môžu pôsobiť dve sily – heterodoxa, ktorá pôsobí proti doxe, a ortodoxa, ktorá doxu posilňuje alebo predstavuje návrat k nej. Treba však zdôrazniť, že habitus spoločenstva nemusí byť homogénny. Medzi jednotlivými skupinami spoločenstva môžu jestvovať odchýlky, rozdiely spôsobené rozdielnym generovaním habitu týchto skupín. P. Bourdieu princíp ilustruje na príklade generačnej priepasti medzi mladšou a staršou generáciou. Taktiež upozorňuje na „vývojovú amnéziu“ (ibid., s. 79), teda na zabúdanie na skutočnosť, že súčasťou každého habitu je istý historický vývoj.

Odkazujúc na K. Kraisa a G. Gebauera (2002), M. Wolfová (2014) tvrdí, že možnosť rekonštrukcie habitu jednotlivca alebo skupiny na základe ich rôznych aktivít je z hľadiska translitológie nesmierne zaujímavá, nakoľko slúži ako prepojenie textovej a spoločenskej analýzy. Inými slovami, umožňuje nám nachádzať vzťahy medzi určitými prekladateľskými rozhodnutiami a habitom prekladateľov v danom historickom momente alebo môže odhaliť, prečo sa niektoré translačné stratégie ujali a iné nie a pod.

2.1.2 Norma

Vyššie sme párkrát spomenuli normy, čo sa zdá byť celkom jednoduchý a zjavný koncept. Zdanie však často klame. M. Djovčoš (2017) uvádza viacero rôznych definícií normy. My si stručne predstavíme iba niektoré z nich.

J. Slavík (1999, s. 53) normu definuje všeobecne ako „*tematizované (vymedzené) a záväzné meradlo, podľa ktorého posudzujeme určité javy ako prijateľné, teda normálne, t. j. v súlade s normou, iné ako neprijateľné, nenormálne, vymykajúce sa z normy.*“ Nakoľko norma sa často stanovuje pomocou štatistických metód, uvedme ešte S. Karikovej (2011, s. 41-42) definíciu štatistickej normy, ktorá

„identifikuje normalitu s početnosťou výskytu určitého javu, vlastnosti, schopnosti a pod. Štatistická koncepcia normality sa zaoberá posúdením, resp. zaradením človeka k skupine (populácii) podľa určitého kvantitatívneho znaku. Grafickým vyjadrením tzv. normálneho rozloženia je Gaussova krivka, ktorá má tvar zvonu. Za normálny sa považuje taký jav, ktorý spadá do strednej hodnoty, alebo do dohovorenej miery rozptylu. Za normálne je potom považované to, čo je bežné, čo má vysokú frekvenciu (je časté) a čo je priemerné. V opačnom prípade sa jav považuje za nenormálny.“

M. Djovčoš upozorňuje, že túto definíciu netreba brať doslovne, ale že je „vhodným prostriedkom na zistenie ‚statu quo‘ skúmaného javu, v našom prípade prekladateľského habitu“ (2017, s. 31).

Z hľadiska sociológie prekladu M. Djovčoš (ibid.) za veľmi užitočnú považuje adjustačnú (sociokultúrnu) normu, ktorá

„za normálne pokladá dobré prispôsobenie sa daným sociálnym podmienkam. Ide o sociokultúrne poňatie normality, ktoré vyjadruje viazanosť na normy a hodnoty daného spoločenského prostredia. Normou je potom to, čo je vymedzené konkrétnymi spoločenskými kritériami, obyčajne vo vzťahu k tradíciám. Takéto poňatie sa odráža napr. aj v stereotypných postojoch k odlišným jednotlivcom. Akokoľvek odlišní ľudia môžu byť považovaní za nenormálnych len preto, že sa vymykajú bežnému očakávaniu“ (Kariková, 2011, s. 42).

Takáto norma podľa M. Djovčoša (2017, s. 31) „najviac koreluje s usporiadaním vzťahov v rámci habitu.“ Jej význam vidí v tom, že predstavuje štatisticky merateľné pole, a tak nám umožňuje vyhodnotiť, čo je v rámci daného habitu normálne, priemerné. Na základe toho následne „vieme určiť prevažujúce tendencie konania a stanoviť pozitívne či negatívne deviácie od normy“ (ibid., s. 33). G. Toury (1995) však pripomína, že normy sa viažu na danú kultúrno-spoločenskú situáciu a dá sa hovoriť o istej dynamickosti. Ďalej uvádza, že v danom spoločenstve súčasne jestvujú mainstreamové aj prekonané tendencie a zároveň sa na periférii objavujú nové. V tomto tvrdení badáme paralely s Beourdieuovou koncepciou doxy, ortodoxy a heterodoxy.

Spomedzi translatológov sa k normám okrem G. Touryho vyjadril napr. aj A. Popovič (1975). Zamiera sa primárne na literárne a výrazové normy, ktoré z hľadiska sociológie prekladu nie sú relevantné, ale spomína aj konvencie spoločenského vedomia. Tie sa podľa M. Djovčoša (2017) dajú ďalej rozdeliť na kolektívne a individuálne. „V našom prípade to znamená, že, hoci existujú presvedčenia, ktoré zdieľajú všetci prekladatelia, každý z nich má zároveň vlastné, ktoré sú viac či menej kompatibilné s konvenciami/normami ostatných členov ‚profesie‘“ (ibid., s. 34).

2.2 Prístupy

V poslednej časti sa pozrieme na jednotlivé pohľady na sociologický obrat. Zameriame sa na koncepciu *TranslaTOR Studies* A. Chestermana (2009) a M. Wolfej (2014) aktivistický obrat.

2.2.1 TranslaTOR Studies

A. Chesterman svoju koncepciu *TranslaTOR Studies*, resp. „transláTORlógie“ (Djovčoš, 2017, s. 28) sformuloval v článku *The Name and Nature of Translator Studies* (Názov a podstata translátorlógie).

V rámci sociológie prekladu A. Chesterman (2009) rozlišuje tri hlavné prúdy:

- sociológia prekladateľov (sociology of *translators*);
- sociológia prekladania (sociology of *translating*);
- sociológia prekladov (sociology of *translations*).

Tvrdí, že **sociológia prekladateľov** zahŕňa témy ako „*postavenie prekladateľa (z rôznych uhlov pohľadov) v rôznych kultúrach, sadzby za preklad, pracovné podmienky, vzory a prekladateľský habitus, profesijné organizácie, akreditačné systémy, spoločenské siete prekladateľov, autorské práva atď.*“ (ibid., s. 16) spolu s prekladateľovými postojmi a ďalšími faktormi ovplyvňujúcimi jeho prácu. Zaraďuje sem aj verejný profil prekladateľskej profesie, teda ako túto profesiu vníma verejnosť. Do tejto oblasti by teda spadala aj výskum v ostatnom čase populárnej problematiky tzv. neviditeľnosti prekladateľa.

V tejto súvislosti navrhuje aj zavedenie pojmu „telos“ (Chesterman, 2009), ktorý by označoval osobnú motiváciu prekladateľov, a slúžil ako sesterský pojem pre „skopos“ – zamýšľaný účinok prekladu. „Telos“ by zahŕňal jednak prekladateľove dôvody pre prácu v odbore vo všeobecnosti, jednak dôvody prečo prekladá konkrétny text. Uvádza, že výskum telosov by mohol viesť k lepšiemu porozumeniu „*postojov, osobných cieľov [prekladateľov] a etiky a ako sa uplatňujú v tom, čo a ako prekladajú*“ (ibid., s. 17).

Na margo **sociológie prekladania** ako procesu A. Chesterman (ibid.) píše, že sa zaoberá jednotlivými fázami translácie, teda napr. praktikami, pracovnými postupmi, kontrolou kvality, spoluprácou v prekladateľských tímoch atď. Kľúčovú úlohu v tejto vetve zohrávajú prekladateľské normy, napr. podľa Toury (1995). **Sociológii prekladu** sa A. Chesterman nevenuje, nakoľko nespadá do jeho koncepcie translátorlógie.

A. Chesterman (2009) rozdeľuje celú translológiu na štyri vetvy: textovú, kultúrnu, kognitívnu a sociologickú. Nakoľko textová vetva sa zaoberá vyložene textami, nie je súčasťou translátorlógie. Zvyšné tri vetvy sú však z hľadiska Chestermanovej koncepcie relevantné. Kultúrna vetva sa zaoberá hodnotami, etikou, ideológiou, tradíciami, dejinami atď. Kognitívna vetva sa venuje mentálnym procesom, rozhodovacím procesom, vplyvu emócií, postojom k normám, osobnosti a pod. Nakoniec sociologická vetva sa zaoberá pozorovateľným správaním sa prekladateľov/tlmočníkov ako jednotlivcov, ale aj ako skupín alebo

inštitúcií, ich postavením, pracovným postupom, vzťahom v rámci jednotlivých skupín a postojom k technológiám atď.

V závere štúdie nachádzame vymedzenie translátorológie: „*Translátorológia pokrýva výskum zameraný predovšetkým a explicitne na účastníkov prekladového procesu, napríklad na ich činnosti a postoje, interakcie s ich spoločenským a technickým prostredím, alebo na ich dejiny a vplyv*“ (Chesterman, 2009, s. 20).

Chestermanovu koncepciu isto nemôžeme považovať za obrat, resp. vedeckú revolúciu v ponímaní K. Kuhna – nereprezentuje totiž radikálnu odchýlku, zmenu paradigmy celého odboru. Veď aj sám A. Chesterman vo svojej štúdiu vraví o novej vetve, oblasti výskumu, resp. „pododboru“ v rámci existujúceho odboru, ktorý by jestvoval popri stávajúcich prístupoch, nie proti nim. Dá sa však uvažovať o obrate v ponímaní D. Bachman-Medickovej, nakoľko môžeme hovoriť o istom posune teoretickej pozornosti, rozšíreniu predmetu výskumného záujmu.

2.2.2 Aktivistický obrat

Podľa M. Wolfovej (2014) sa sociológia prekladu rozšírila na základe idey, že preklad je charakterizovaný významným vplyvom spoločenských konfigurácií. To nakoniec viedlo k rozšíreniu výskumu na dovedy prevažne neprebádané témy, napr. inštitúcie venujúce sa príprave prekladateľov, profesijné inštitúcie a ich dopad na prekladateľské praktiky, politické aspekty prekladu atď. M. Wolfová (ibid.) prichádza k záveru, že mocenské vzťahy na pozadí prekladových procesov boli preskúmané už v rámci kultúrne orientovaných prístupov, ale že sociologický prístup nám umožňuje tieto vzťahy umiestniť do kontextu pozície prekladu a prekladateľa v spoločnosti. Ďalšiu výhodu vníma v metodológii – napr. analytické nástroje pôvodne pochádzajúce z iných spoločenských vied nám umožnili lepšie porozumieť problematike neviditeľnosti prekladateľa. V konečnom dôsledku tvrdí, že sociologické prístupy oponujú vžitým metodologickým prístupom, ktoré sa zameriavajú výhradne na porozumenie textu a opomínajú externé faktory prekladu.

M. Wolfová (2014, s. 14) tvrdí, že „*sociológia prekladu vyniesla do popredia sebaistý a sebakritický postoj prekladateľov bez ohľadu na pracovné prostredie, v ktorom pôsobia.*“ Na základe toho usudzuje, že tradične predpokladaná neutralita a neviditeľnosť prekladateľov by sa stala minulosťou v okamihu, keď prekladatelia budú ochotní prijať zodpovednosť za svoju kultúrnu a spoločenskú činnosť. Nakoľko v modernom globalizovanom svete zohrávajú kľúčovú úlohu, z uvedeného M. Wolfová (ibid.) vyvodzuje, že prekladatelia, inštitúcie, ktoré ich pripravujú, a ich profesijné združenia by si mali uvedomovať, že v rôznych ekonomických, spoločenských a kultúrnych kontextoch majú rôzne vplyvy.

čenských a kultúrnych situáciách hrajú čoraz dôležitejšiu úlohu a mali by sa preto zamýšľať o otázkach relevantných pre minulosť, súčasnosť a budúcnosť ľudstva.

V takomto kontexte považuje (Wolfová, 2014) habitus za kľúčový koncept a domnieva sa, že ak by sme ho obohatili o politické a z toho vyplývajúce aktivistické komponenty, lepšie by zodpovedal súčasným potrebám prekladateľského odvetvia. Podľa P. Bourdieua (2001) existuje nepísané pravidlo, že politici majú v kompetencii rozoberať politiky. Z toho vyplýva, že obyčajní ľudia vrátane vedcov nemôžu spolitizovať svoju činnosť alebo uskutočniť politický akt. Politický habitus sa tak môže realizovať iba na základe dvoch predpokladov – po prvé, ak má človek prístup k verejnemu priestoru, ktorému dominujú žurnalisti a politickí aktéri a zvyšok spoločnosti doň môže vstúpiť len zriedkakedy, a po druhé musí nastať zmena doxy. V kontexte prekladu to pre M. Wolfovú (ibid.) znamená, že prekladateľ sa musí viac prezentovať vo verejnom priestore, v médiách. Upozorňuje však, že to sa nevzťahuje len na prekladateľa, ale hlavne na translatológa ako výskumníka.

Politický habitus, resp. aktivistický postoj vidí ako prínos najmä pre prekladateľov a tlmočníkov vo vojnových zónach, prekladateľov zúčastňujúcich sa tvorby a cirkulácie informácií atď. Medzi príkladmi uvádza objasnenie mechanizmov prekladu vo svetových médiách, čo považuje za politický projekt, ktorý nie je uskutočniteľný, ak výskumník nemá politický habitus.

V konečnom dôsledku M. Wolfová (2014) vníma vývoj politického habitu ako prvý krok k vytvoreniu komplexného metodologického a teoretického rámca koncepcie politického odboru v uvedených oblastiach. M. Djovčoš (2017, s. 28) však upozorňuje, že Wolfovej koncepcia pochádza „*najmä z amerického silne lavicového intelektuálneho prostredia a nachádza uplatnenie predovšetkým v prácach M. Tymoczkovej*“ a že v našom kontexte si zatiaľ nenašla uplatnenie. Možnú výnimku vidí v oblasti umeleckého prekladu, kde sa dá hovoriť o „*kultúrnom aktivizme*“ (ibid.). Odôvodňuje to tým, že umelecký prekladatelia sa zväčša nedokážu uživiť len umeleckým prekladom, ale aj napriek tomu sa mu venujú.

ZÁVER

Vedecké revolúcie, resp. paradigmatické zmeny Thomasa Kuhna (1970) predstavujú zásadné zmeny v prístupe k vednému odboru a nastávajú, keď dominantná paradigma prestane postačovať na vysvetlenie všetkých skúmaných javov. Táto koncepcia je celkom rozšírená, ale samotný autor uznáva, že je lepšie aplikovateľná na prírodné vedy, s čím úplne súhlasíme.

Alternatívnu koncepciu obratov ponúka Doris Bachmann-Medicková (2006). Podľa nej sú obraty v odboroch, ktoré sa zaoberajú kultúrou, menej razantné

a prebiehajú v troch štádiách. Vychádzajúc z D. Bachman-Medickovej, M. Wolfová (2014) vyvodzuje, že translatológia je obzvlášť náchylná na obraty, nakoľko jej predmet záujmu sa vždy nachádza na pomedzí dvoch rôznych kultúr, a tak je neustále vystavovaná novým konceptom, uhlom pohľadu.

Príspevok sa venuje i konceptom významným pre sociológiu prekladu – najprv úzko prepojenými pojmami pole, kapitál a habitus v ponímaní sociológa Piera Bourdieua (1977, 1997, 2000, 2001) a potom pojmu norma. Spomedzi Bourdieuových konceptov sa v sociológii prekladu najčastejšie spomína habitus. V ponímaní P. Bourdieua (1977) habitus predstavuje súbor pravidiel a hodnôt, ktorými sa riadi daná spoločnosť bez toho, aby si tieto pravidlá a normy uvedomovala. Čo sa týka noriem, venovali sme sa prevažne dvom druhom. Štatistickej norme, ktorá sa zameriava na „priemernosť“ v danej vzorke a najlepšie ju vyjadruje stredná hodnota Gaussovej krivky. Za užitočnejšiu pre sociológiu prekladu považuje M. Djovčoš (2017) adjustačnú, resp. sociokultúrnu normu, v rámci ktorej sa za normálne považuje adekvátne prispôsobenie sa sociálnym podmienkam.

Obraty či sociologické koncepty však neexistujú vo vákuu. V príspevku preto predstavujeme aj dva sociologické prístupy v rámci translatológie, a to koncepciu *TranslaTOR Studies*, resp. transláTORlógie Andrewa Chestermana (2009) a „aktivistický obrat“ Michaeli Wolfovej (2014). Chesterman (2009) si translátorlógiu predstavuje ako nový odbor v rámci translatológie, ktorý by sa zameriaval v prvom rade na výskum samotných prekladateľov a tlmočníkov. M. Wolfová (2014) vo svojom „aktivistickom obrate“ odporúča obohatiť koncept habitu o politické aspekty. Domnieva sa, že by to umožnilo lepšie preskúmať určité oblasti, napr. úlohu prekladu v spravodajstve či vo vojnových zónach.

LITERATÚRA

- CHESTERMAN, A. 2009. The Name and Nature of Translator Studies. In: *Hermes no. 42*, 2009, s. 13-22 [online]. 30. 08. 2017. [cit. 24.5.2020]. Dostupné na internete: <<https://tidsskrift.dk/her/article/view/96844/145601>>.
- BACHMAN-MEDICK, D. 2006. *Cultural Turns: Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 2006. ISBN 3499556758.
- BACHMANN-MEDICK, D. 2009. Introduction. The Translational Turn. In: *Translation Studies vol. 2 no. 1*, 209, s. 2 – 16. [online]. 2008. [cit. 19.5.2020]. DOI: 10.1080/14781700802496118. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1080/14781700802496118>>.
- BOURDIEU, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice. Trans.* Richard Nice. New York: Cambridge University Press, 1977. ISBN 978-0-521-29164-4.

- BOURDIEU, P. 1997. „Ökonomisches Kapital – Kulturelles Kapital – Soziales Kapital.“ In: *Die verborgene Mechanismen der Macht*, Steinrück, Margareta (Hrsg.), VSA-Verlag, Hamburg, 1997, s. 49 – 75.
- BOURDIEU, P. 2000. „Bourdieu: Ökonomisches, kulturelles und soziales Kapital.“ In: Baumgart, Franzjörg (Hg.). 2010: *Theorien der Sozialisation*, s. 217 – 231.
- BOURDIEU, P. 2001. *Das politische Feld. Zur Kritik der politischen Vernunft*. Konstanz: UVK, 2001. ISBN 3-89669-984-9.
- DJOVČOŠ, M., Šveda, P. 2017. *Mýty a fakty o preklade na Slovensku*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2017. ISBN 978-80-224-1566-8.
- JURT, J. 2010. Die Habitus-Theorie von Pierre Bourdieu. In: *LiThes. Zeitschrift für Literatur- und Theatersoziologie* 3. s. 5-13 [online]. 2010. [cit. 20.5.2020]. Dostupné na internete: <http://lithes.uni-graz.at/lithes/beitraege10_03/heft_3_gesamt.pdf>.
- KAINDL, K. 1999. *Übersetzungswissenschaft im interdisziplinären Dialog. Am Beispiel der Comicübersetzung*. [habilitačná práca]. Viedeň: Stauffenburg Verlag, 1999. 363 s.
- KUHN, T. 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press, 1970. ISBN 0-226-45803-2. [online, cit. 18.5.2020]. Dostupné na internete: <<https://www.lri.fr/~mbl/Stanford/CS477/papers/Kuhn-SSR-2ndEd.pdf>>.
- KUHN, T. 1972. *Criticism and the Growth of Knowledge* (druhá edícia). Cambridge: University Press, 1972. ISBN 978-0-521-09623-2. [online] 2014. [cit. 18.5.2020]. Dostupné na internete: <<https://archive.org/details/criticismgrowth00laka/page/6>>.
- KRAIS, B., GEBAUER, G. 2002. *Habitus*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2002. ISBN 3933127173.
- MIKO, F. 1970. *Text a štýl: k problematike literárnej interpretácie*. Bratislava: Smena, 1970.
- PLANCK, M. 2014. *Scientific Autobiography: And Other Papers*. New York: Open Road Media, 2014. ISBN 149767588X. [online]. 2014. [cit. 18.5.2020]. Dostupné na internete: <<https://books.google.sk/books?id=F3iMBAAAQBAJ>>.
- PRUNČ, E. 2007. *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank&Timme, 2007. ISBN: 978-3-86596-146-4.
- TOURY, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 1995. ISBN 1-55619-687-3.
- WOLF, M. 2010. *Streifzüge im translatorischen Feld: zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum*. Wien: LIT Verlag Münster, 2010. ISBN 3643502451.
- WOLF, M. 2014. The sociology of translation and its “activist turn”. In: Angelelli, C. V. (ed.) 2014. *The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2014, s. 7 – 21. ISBN 978-90-272-4254-9.

RESUMÉ

The sociological turn is often mentioned in translation studies. The aim of this paper is to first examine what constitutes a turn. To do so the paper introduces conceptions of scientific turns by Thomas Kuhn and Doris Bachmann-Medick. It then briefly introduces base concepts of sociology that are important for translation studies – Pierre Bordieu's closely related field, capital and habitus, and several conceptions of what a norm is. In its final part the paper discusses two approaches to sociology in translation studies – Andrew Chesterman's translaTOR studies sub-branch of translation studies, and Michaela Wolf's proposed activist turn.

◆◆◆

Mgr. Matej Martinkovič
Katedra translatológie FF UKF v NR
Štefánikova trieda 108
949 01 Nitra
m.martinkovic@outlook.com